

PIESE INEDITE DIN DEPOZITUL DE BRONZURI DE LA CRĂCIUNEȘTI

de CAROL KACSÓ

În anul 1974 era pus în circulație științifică depozitul de bronzuri de la Crăciunești (Nistor și Vulpe, 1974), una dintre cele mai importante descoperiri de acest fel din Depresiunea Maramureșului. Depozitul a fost găsit în toamna anului 1972 pe terasa inferioară din stînga riului Tisa în poziție secundară, el fiind transportat la locul lui de descoperire împreună cu pietrișul ce a servit la nivelarea terenului din acel punct. S-a putut totuși stabili cu suficientă siguranță că locul lui de depunere s-a aflat în apropiere, tot pe terasa inferioară a Tisei. Cele 34 de piese publicate au fost recuperate de la descoperitori de către prof. Fr. Nistor și au ajuns mai târziu prin donație în colecția Muzeului Maramureșan din Sighetu Marmăției (numerele de inventar 4646—4679).

Muzeul din Sighetu Marmăției a achiziționat recent încă cinci piese de bronz ce aparțin depozitului de la Crăciunești. În privința apartenenței lor la același ansamblu ca și cele anterior publicate nu există dubii, în acest sens doveditoare fiind atît informațiile furnizate de persoanele de la care ele au fost achiziționate, cit și faptul că noile piese se integrează perfect prin formă, patină și datare în compoziția depozitului.

1. Celt cu plise cu secțiunea rectangulară. O mică porțiune din bordura găurii de înmănușare este ruptă (defect de turnare?). Tăișul este ușor zîmțuit. Lung. — 7,9 cm, greut. — 120 g (fig. 1, 1 ; 3,5).

2. Brățară masivă de formă ovală cu secțiunea octogonală. Nedecorată. Diam. — 7,5/8,5 cm, greut. — 236 g (fig. 1,2 ; 3,14).

3. Verigă de picior cu capetele subțiate și apropiate. La mijloc secțiunea rotundă, la capete, ca urmare a baterii la cald cu ciocanul, secțiunea dreptunghiulară cu colțurile rotunjite. Diam. — 10, 7/11,6 cm, greut. — 160 g (fig. 1,3 ; 3,18).

4. Turtă de bronz de formă aproximativ dreptunghiulară, cu suprafața relativ plată și una ușor rotunjită. În apropiere de una dintre margini o perforație tronconică. Pe suprafața relativ plată, parțial topite în masa turtei, se află două obiecte nedeterminabile (eventual resturi de turnare), precum și resturi consistente de zgură, concentrate înspre marginea opusă celeia cu perforația. O mică porțiune din suprafața rotunjită a fost pilită de descoperitori. Lung. — 10,7 cm, lăț. — 8 cm, greut. — 613 g (fig. 1,5 ; 4,5 ; 5,5).

5. Turtă de bronz de formă aproximativ ovală, cu o suprafață plată și una ușor rotunjită. Două perforări înspre margini, dintre care una — cea tronconică — intenționată, cealaltă foarte probabil întimplătoare (defect de turnare?). Pe suprafața rotunjită, parțial topite în masa turtei, se află o brățară cu secțiunea rotundă, capetele subțiate și apropiate, neornamentată, precum și un fragment de la o astfel de brățară. Diam. — 10,2/10,7 cm, greut. — 562 g (fig. 1,4 ; 4,6 ; 5,6).

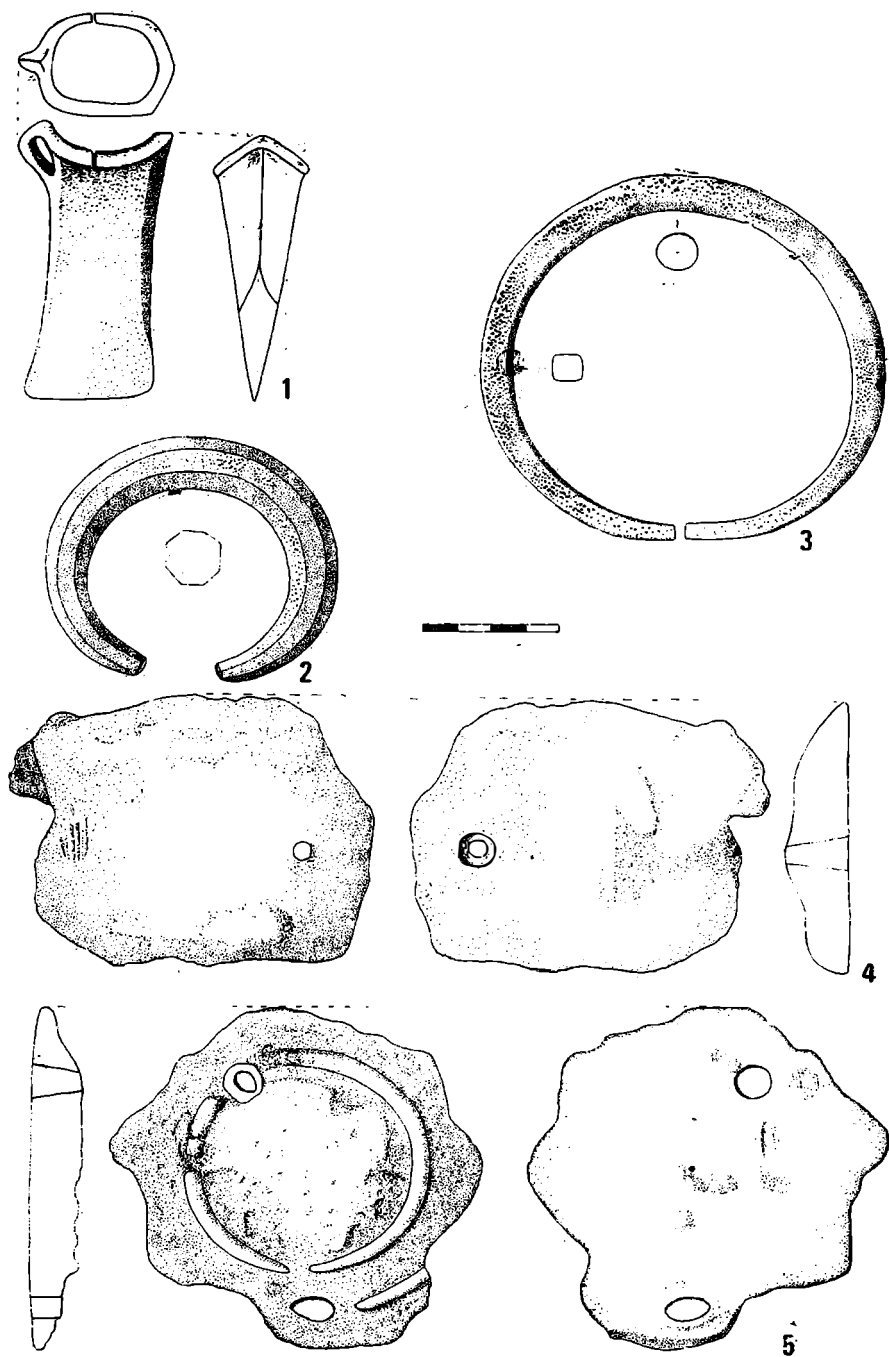

Fig. 1. Depozitul de bronzuri de la Crăciunești. Piese recent achiziționate.

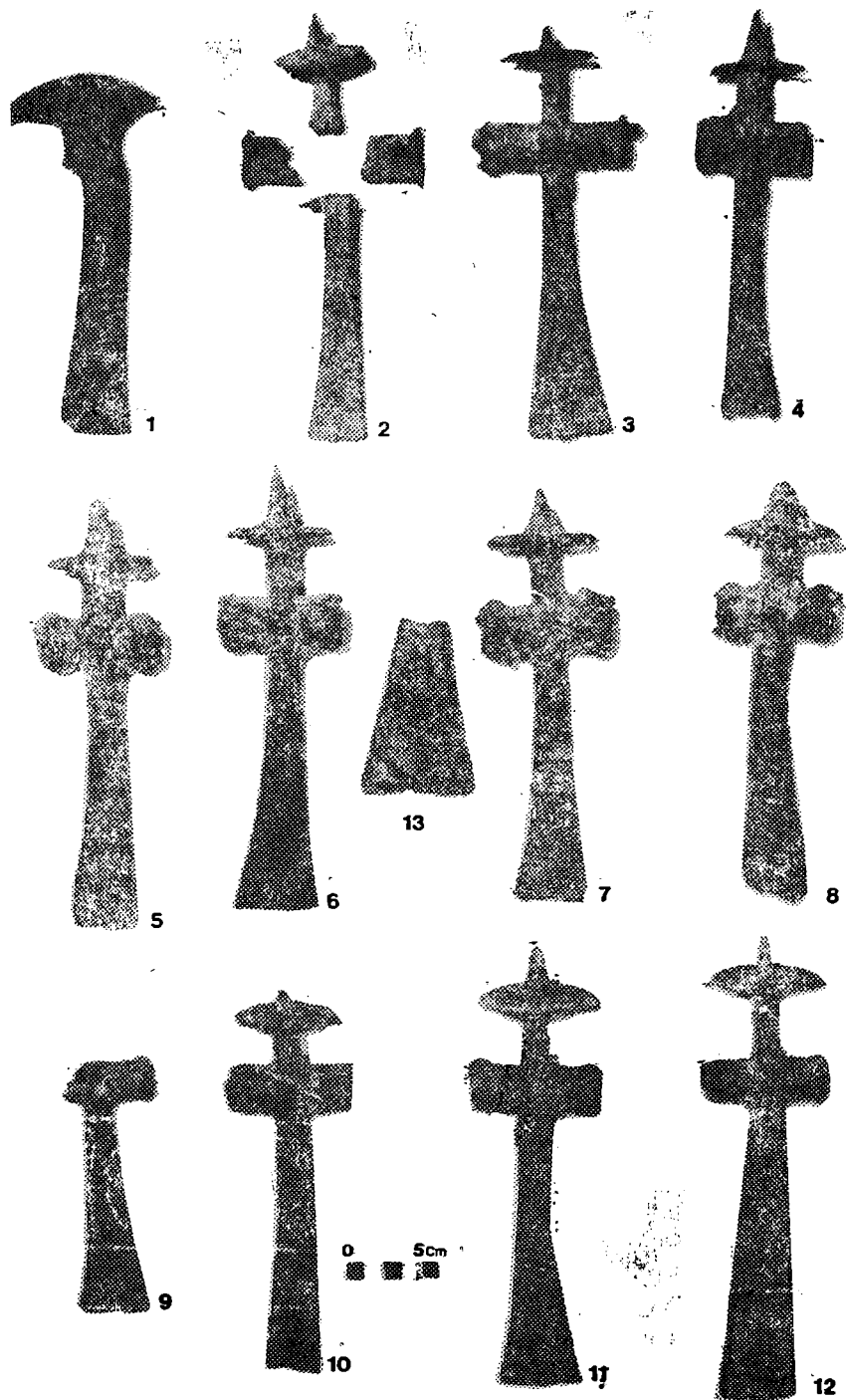

Fig. 2. Depozitul de bronzuri de la Crăciunești. 1 topor cu gaură de înmănușare transversală. 2—13 topoare cu disc și spin.

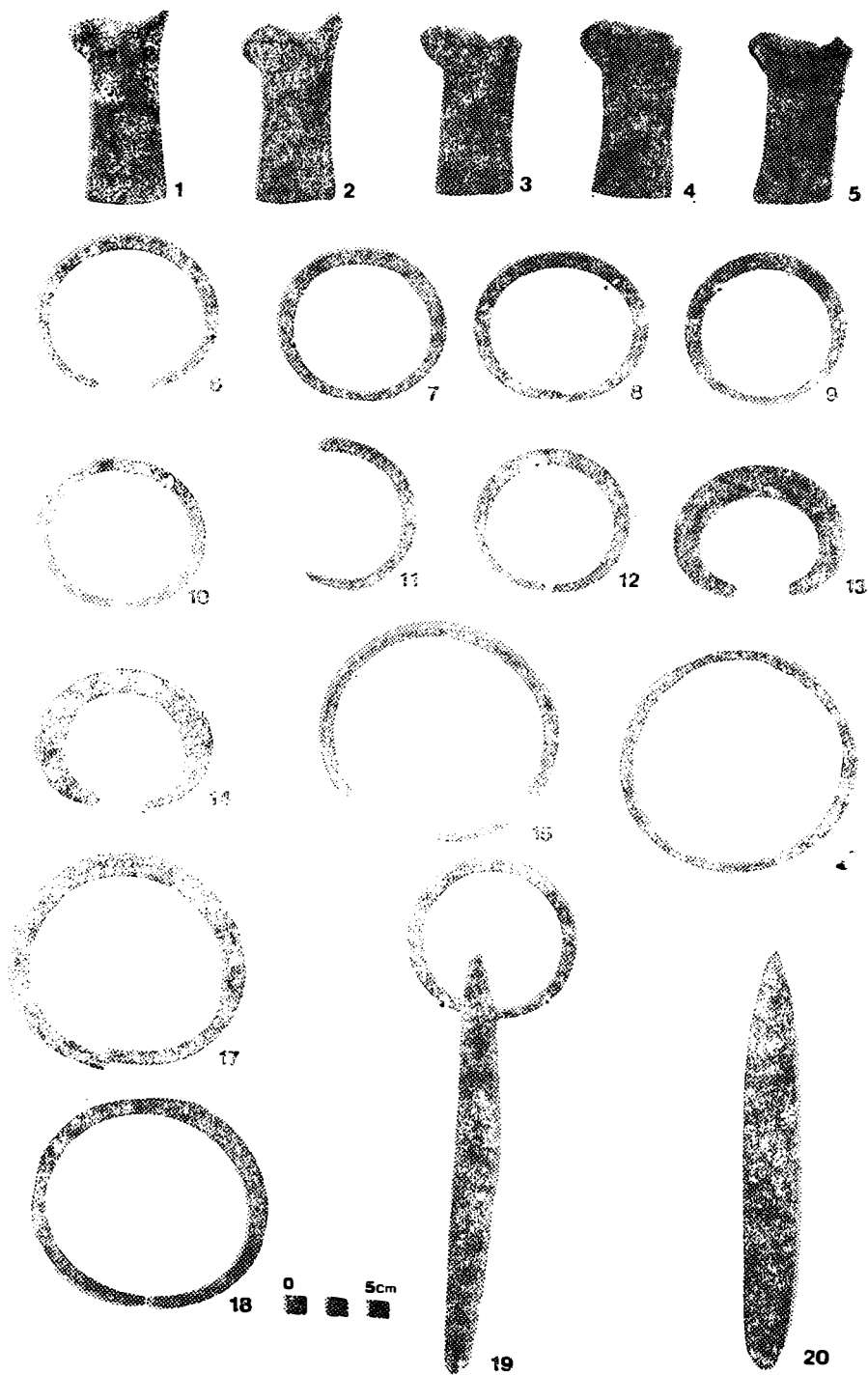

Fig. 3. Depozitul de bronzuri de la Crăciunești. 1—5 celturi. 6—14 brățări. 15—18 verigi de picior. 19 bară de bronz cu brățară. 20 bară de bronz.

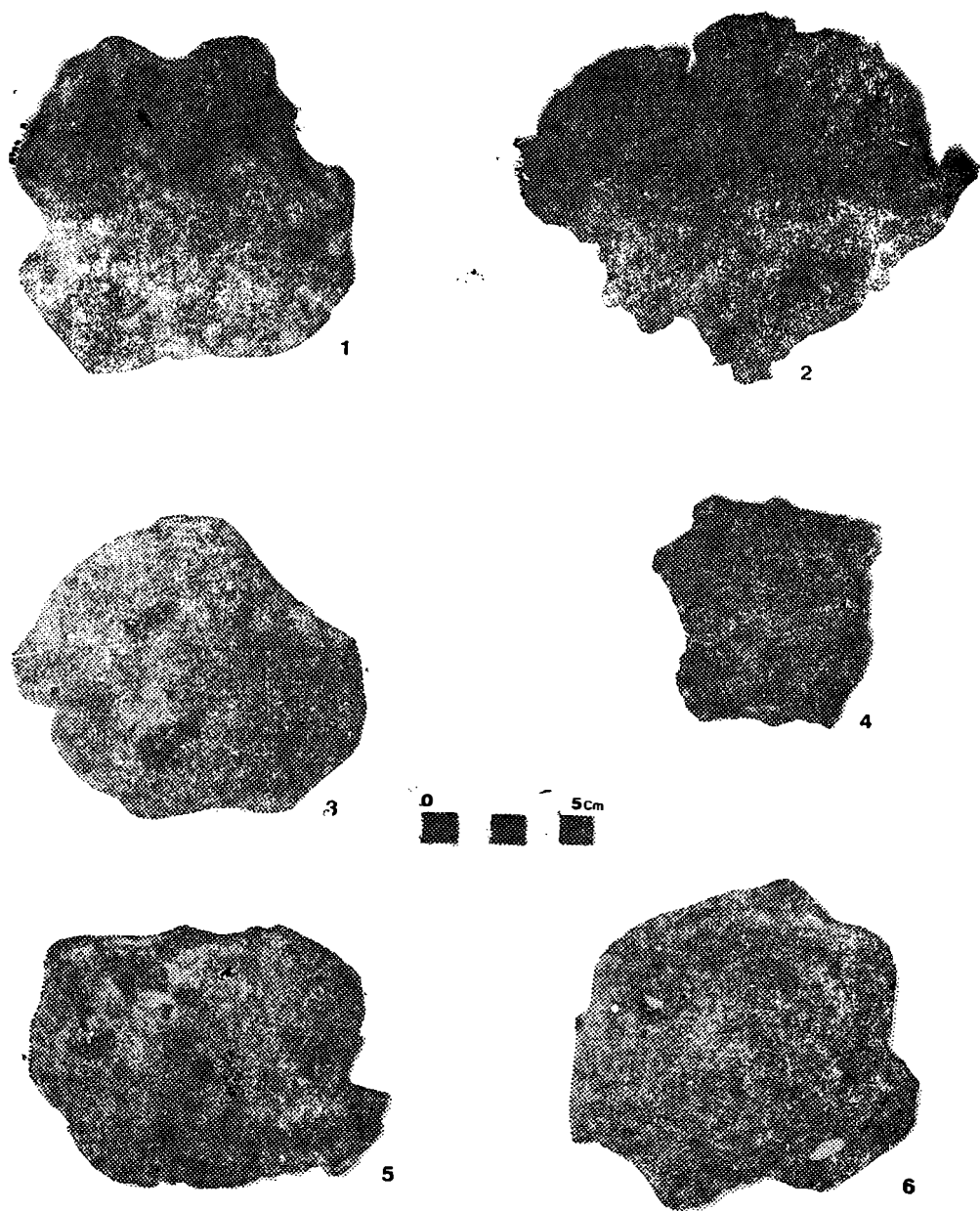

Fig. 4. Depozitul de bronzuri de la Crăciunești. Turle (suprafața rotunjită).

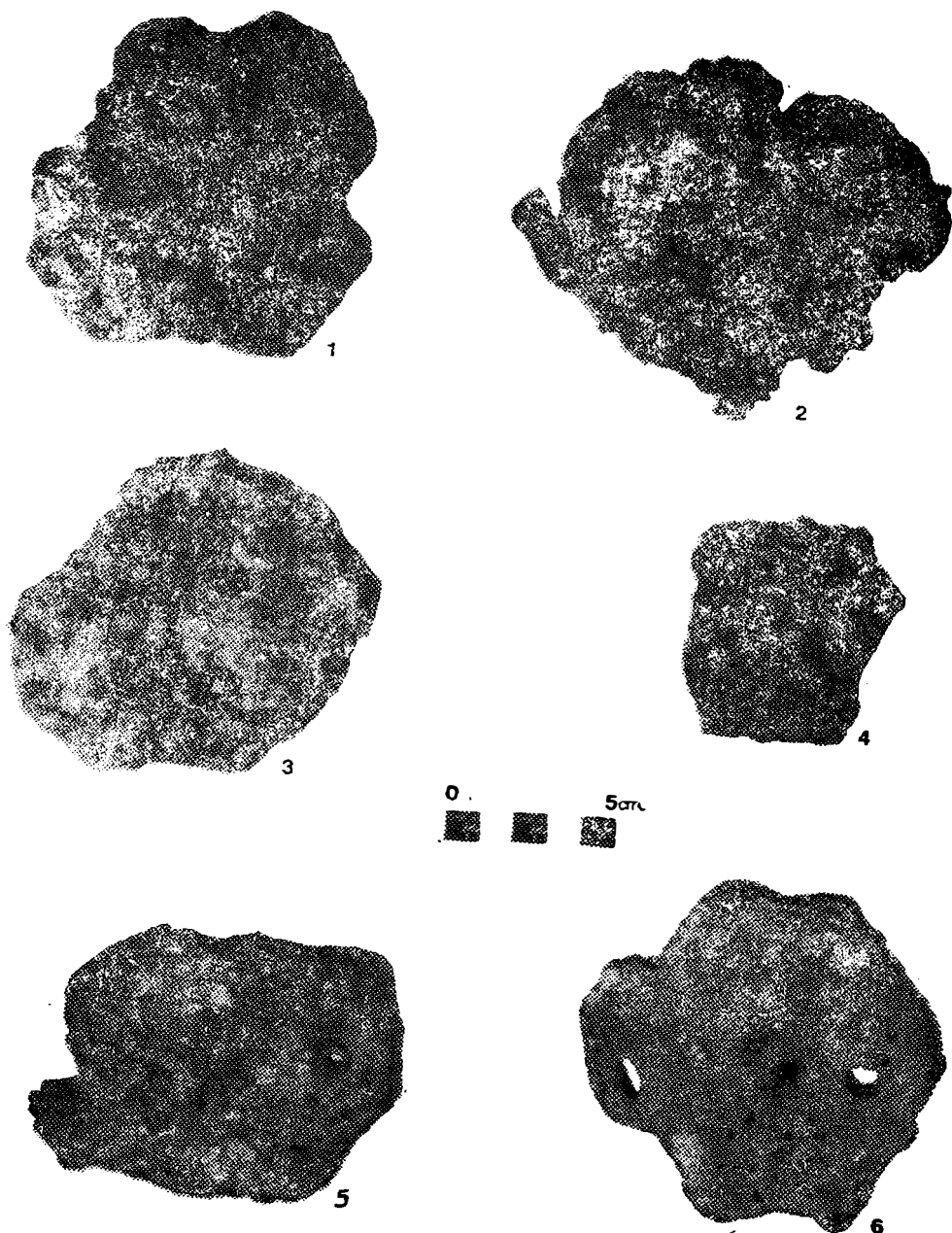

Fig. 5. Depozitul de bronzuri de la Crăciunești. Turte (suprafața plată).

Cu excepția ultimei piese, care are patina verde deschis, celelalte au patina verde închis. Ele sînt înregistrate la muzeu sub numerele de inventar 7611—7615.

Analiza spectrală a celor trei piese finite și analiza spectrală a celor două turte, cuprul fiind elementul principal, a dat următoarele rezultate¹ :

	Sn	Pb	Zn	Bi	As	Ag	Ni	Al	Sb	Si
1	1—10	0,003—0,01	0,01	0,001—0,003	0,001—0,003	0,01	0,003	0,001	0,01	0,003—0,01
2	1—10	0,003—0,01	0,01	0,001—0,003	0,001—0,003	0,01	0,003	0,001	0,01	0,003—0,01
3	1—10	0,003—0,01	0,01	0,001—0,003	0,001—0,003	0,01	0,003	0,001	0,01	0,003—0,01
4	10,40	0,39	0,012	0,03	0,01—0,03	0,01	0,003	0,01	0,01	0,001
5	6,60	0,21	0,012	0,001—0,003	0,003—0,01	0,01	0,003	0,01	0,01	0,003

Cu cele cinci noi piese, depozitul de bronzuri de la Crăciunești are următoarea compoziție : 1. Topor cu gaură de înmănușare transversală, cu ceafa prelungită, de tip Ungureni-Dragomirești, varianta Ungureni. 2—3. Topoare cu disc și spin de tip B₃, varianta Dobrocina. 4—9. Topoare cu disc și spin de tip B₃, varianta Cebăluț. 10. Topor cu disc și spin de tip B₃, varianta Breb. 11. Topor cu disc și spin de tip B₃, varianta Tîrgușor. 12. Topor cu disc și spin, varianta Crăciunești. 13. Fragment de lamă de topor cu disc. 14—18. Celturi cu plisc cu secțiunea rectangulară. 19—24. Brățări cu secțiunea rotundă, decorate cu creștături. 25. Brățară cu secțiunea rotundă, ornamentată cu grupuri de incizii fine. 26. Brățară groasă masivă, fără decor. 27. Brățară masivă, de formă ovală, cu secțiunea octogonală, fără decor. 28—31. Verigi de picior. 32. Bară de bronz perforată (32 a), de care este prinsă, din antichitate, o brățară decorată cu creștături (32 b). 33. Bară de bronz asemănătoare cu 32 dar neperforată, ruptă și pilită în ruptură de descoperitori. 34—39. Turte de neperforat, dintre care cinci perforate, trei avînd în masa lor și piese finite, respectiv deșeu de turnare. Există informații despre încă o piesă — un topor cu disc sau un sceptru — care a ajuns într-o colecție particulară.

Bronzurile nou apărute nu modifică¹ compoziția depozitului decît numeric, piese identice sau asemănătoare fiind deja cunoscute din această descoperire.

Celtul cu plisc este de același tip și de aceeași variantă ca și celelalte patru anterior publicate. El are și dimensiunile aproape identice cu ale acestora.

Celturile de acest tip sînt larg răspîndite pe spații geografice întinse și apar des și în descoperirile din Depresiunea Maramureșului² ; depozitele

¹ Analizele au fost efectuate de dr. Șt. Mihálka la ICITPMN — Baia Mare.

² Depresiunea Maramureșului este o unitate geografică clar delimitată, întinsă la sud și la nord de Tisa superioară, între Munții Maramureșului, Masivul Rodna și Munții Țibleș, Gutii și Oaș.

de la Coștiui I (Petrescu-Dîmbovița, 1977, pl. 37, 1—3)³, Dragomirești (Roska, 1942, fig. 71, 5), Dubrova (Bernjaković, 1960, pl. 4, 2), Rozavlea III (Kacsó și Mitrea, 1976, fig. 1, 9—15), precum și descoperirile izolate de la Glod (Kacsó, 1977, fig. 8, 4) și dintr-o localitate neprecizată (Kacsó, 1977, fig. 3, 5). Celturi cu plisc, dar cu secțiunea ovală sînt prezente în depozitele de la Săliștea de Sus (Nistor și Vulpe, 1969, fig. 5, 72) și Bogdan Vodă⁴.

Brățara masivă recent achiziționată, spre deosebire de cealaltă brățară masivă, are secțiunea hexagonală.

Varianta de brățară fațetată, cu secțiunea hexagonală sau octogonală, este mult mai rară decît varianta cu secțiunea rotundă. Ea nu este cunoscută deocamdată din alte descoperiri maramureșene, dar nu lipsește din descoperiri contemporane cu depozitul nostru: Beregsurány (Mozsolics, 1973, pl. 63, 2), Cehăluț I (Mozsolics, 1973, pl. 49, 10), Curtușeni (Petrescu-Dîmbovița, 1977, pl. 40, 12—13), Gemze (Mozsolics, 1973, pl. 33, 21), Jánkmajtis (Mozsolics, 1973, pl. 64, 1.5; 65, 4). Fără a presupune vreo relație genetică, menționăm că brățări masive, fațetate apar în Europa centrală încă în Bronzul timpuriu (ex. von Brunn, 1959, pl. 15, 9; 41, 3 etc.).

Veriga de picior, la fel ca și două dintre cele anterior publicate, a fost bătută la cald cu ciocanul, în urma acestei acțiuni secțiunea inițial rotundă a barei din care a fost confecționată păstrîndu-se doar în porțiunea sa de mijloc. Foarte probabil, această ușoară modificare a formei n-a determinat și o schimbare în funcționalitatea pieselor.

În afara celor patru exemplare de la Crăciunești, în Depresiunea Maramureșului au mai fost găsite alte numeroase verigi de picior, cele mai multe în depozite: Breb (Nistor și Vulpe, 1969, fig. 1, 2.3), Coștiui II (Popescu, 1945, fig. 1, 1.2), Călinești⁵, Crasna Vișeu-

³ J. Hampel (1886, p. 91: 198.2, p. 129) descrie șapte piese din depozitul descoperit în anul 1863 la Coștiui: trei celturi, dintre care unul cu defecte de turnare, o seceră fragmentară și trei brățări ornamentate cu creștături, menționînd că trei dintre ele au ajuns în colecția imperială din Viena. În această colecție s-au aflat de fapt cinci piese din depozit: două celturi, o seceră și două brățări, după cum rezultă din relatarea lui M. Hoernes (1904, p. 206 sqq., nr. 10; dimensiunile precizate de cei doi autori sînt însă diferite). Hampel mai amintește un celt de la Coștiui, achiziționat de Muzeul Național din Budapesta, pe care-l consideră cu probabilitate că provine din același depozit. Împreună cu acest celt, muzeul a mai achiziționat și o brățară, în prezent neidentificabilă. Nu avem date sigure care să certifice că cele nouă piese, păstrate în colecții diferite, aparțin unui ansamblu unitar. Doar anii identici de descoperire și achiziționare a lor fac probabilă o astfel de apartenență. A. Mozsolics (1973, p. 172 sq.) descrie, după Hampel, opt piese de la Coștiui, omițînd brățara de la muzeul din Budapesta, iar M. Petrescu-Dîmbovița (1977, p. 56; 1978, p. 100, Nr. 21) șapte piese (cinci de la muzeul din Viena, două de la muzeul din Budapesta).

⁴ Depozit descoperit în anii 1980—1981, păstrat la muzeul din Baia Mare, cu excepția a trei piese, care se află într-o colecție particulară din Moisei.

⁵ Datorită informațiilor lacunare, incomplete și contradictorii apărute în literatura din sec. XIX în legătură cu depozitul de bronzuri de la Călinești, datele din literatura recentă cu privire la compoziția și datarea descoperirii, dar și la localitatea sa de origine sînt divergente. Pentru reconstituirea depozitului sînt deosebit de importante precizările dintr-o lucrare înedită a lui Ioan Mihályi despre descoperirile preistorice din Maramureș. Aici se confirmă informația lui J. Hampel (1886, p. 73: 1892, p. 39 sq.) și T. Lehoczky (1892, p. 117) cu privire la prezența în depozit a unor centuri de bronz (după Mihályi au fost patru exemplare, dintre care două aproape întregi au ajuns în colecția Gimnaziului reformat din Sighetu Marmăției) și se menționează sau se descriu unele piese, care fie că n-au fost amintite de alți autori (printre acestea și verigile de picior), fie că au fost doar înșirate ca aparținînd depozitului, fără prezentarea însă a unor

lui ⁶, Maramureș I (Hampel, 1880, p. 65 sq.) ⁷, Maramureș III (Hampel, 1892, p. 87), Moisei ⁸, Sighetu Marmăției — descoperire izolată ⁹, Viškovo (Hampel, 1892, p. 169) ¹⁰. Unele dintre piesele menționate au fost publicate drept brățări, diametrele lor, întotdeauna peste 10 cm, le includ însă mai degrabă în categoria verigilor de picior.

A. Vulpe (1974) consideră că importanța depozitului de la Crăciunești constă în prezența în compoziția sa a mai multor tipuri și variante de topoare, precum și în apariția aici a unei piese compuse — o bară de bronz de care este atârnată o brățară, care are greutatea aproape identică cu a unei alte bare de bronz din depozit, acest fapt fiind interpretat ca o dovadă probabilă că astfel de bare au fost întrebunțate ca lingouri, ca etalon de valoare. B. Hănsel (1981) este de părere că descoperirea de la Crăciunești are o poziție cheie în stabilirea semnificației depozitelor tocmai prin faptul că aici s-a putut demonstra că greutatea pieselor depozitate era cunoscută de depunători. Cele două noi turte de bronz, care se alătură celor patru deja cunoscute, măresc și mai mult importanța depozitului de la Crăciunești.

Turte de bronz sau cupru de diferite forme și dimensiuni apar în Transilvania încă în depozitele din Bronzul mijlociu (de ex. Roșiori — Petrescu-Dimbovița, 1977, pl. 8, 6, 7), pentru ca în Bronzul târziu numărul lor să crească în mod simțitor. Cele perforate, dar mai ales cele ce conțin piese parțial topite, clar sesizabile, sînt însă extrem de puține, chiar avînd în vedere întinse spații geografice.

Turte perforate în mod identic ca cele de la Crăciunești au apărut în depozitele de la Bicaz I și II (Kacsó, 1980, p. 203), Bodrogkeresztúr III (Mozsolics, 1981, fig. 1, 1—6.8—10; 2, 1.3.4.6.7.9—12; 3, 1—4. 6.7.9—11 etc.) Kazimir (Mozsolics, 1984, p. 35), Popești (Orosz, 1907, p. 75), Uioara

detalii de formă. Din datele lui Mihályi rezultă clar că spada cu cupă la mincer de la Călinești inclusă de mai mulți autori, inclusiv Hampel și Lehoczky, în depozit, nu aparține acestei descoperiri. Pe baza tuturor informațiilor care ne-au stat la dispoziție, putem reconstitui astfel depozitul de la Călinești: 1—2. Celturi. 3—4. Seceri, probabil cu limbă la mincer, una întregă, doar cu urme slabe de uzură pe tăiș, cu mincerul ceva mai lat, ornamentat cu două nervuri. 5—6. Brățări cu secțiunea rombică. 7—13. Brățări cu secțiunea rotundă, ornamentate. 14—15. Verigi de picior, diam. — 11,5 cm. 16. Placă de centură neornamentată, cu capetele semicirculare prevăzute cu cirlig, deteriorată, lung. — 100 cm (la Mihályi — 96 cm), lăț. — 9,6 cm. 17. Placă de centură cu capetele rupte, deteriorată, lung. — 78 cm, lăț. — 7,2—9 cm. 18. Bară de bronz. Depozitul mai conținea celturi, trei brățări și două plăci de centură. Despre locul lor actual de păstrare nu avem nici un fel de date.

⁶ Depozit descoperit în anul 1989, păstrat în colecțiile muzeului din Baia Mare și muzeului școlar din Petrova.

⁷ Hampel menționează trei piese de bronz (două brățări ornamentate și o verigă de picior) care ar fi fost descoperite în Maramureș în anul 1783 și au ajuns în colecția Colegiului din Prešov. Teritoriul de descoperire stă însă sub semnul întrebării, intrucît tot Hampel spune că locul de descoperire se afla pe malul Someșului.

⁸ Depozit recent descoperit achiziționat în anul 1988 de muzeul din Sighetu Marmăției, compus din brățări și verigi de picior.

⁹ În colecția Muzeului Național din Budapesta (nr. inv. 62 19 18).

¹⁰ Depozit descoperit în anul 1891 și păstrat la Muzeul Național din Budapesta (107.1891.1—16). Compoziția sa este următoarea: 1—6. Verigi de picior. 7—9. Brățări cu secțiunea rotundă, neornamentate. 10—13. Brățări de același tip, ornamentate cu creștături sau incizii. 14. Fragment de brățară sau verigă de picior. 15—16. Obiecte în formă de sulă, confecționate din verigi de picior. Depozitul este menționat de mai mulți autori (Hampel, 1882, p. 169, Pasternak, 1928, p. 171, nr. 60, Roska, 1942, p. 305, nr. 83, Bernjaković, 1960, p. 353, nr. 20), uneori însă cu informații greșite privind alcătuirea sa.

(Rusu, 1981, p. 383), precum și în tumulul 12 din necropola de la Lăpuș. În timp ce turtele de acest fel din depozitele de la Bicaz I, Bodrogkeresztúr III, Crăciunești și Lăpuș sînt relativ mici și cu o greutate sub 1 kg, cele de la Bicaz II și Uioara sînt în majoritatea lor de dimensiuni mari și cu o greutate de peste 1,5 kg.

În afara turtelor intenționat perforate, există și altele cu perforări sau semiperforări, care au fost cauzate de acțiunea gazelor în timpul răcirii pieselor (Pietzsch, 1964, p. 39), cum sînt cele două laterale de la turta fig. 4,2 de la Crăciunești, sau reprezintă defecte de turnare, cum este una din perforările de la turta fig. 1, 5 din același depozit. Astfel de turte au apărut în depozitele de la Bicaz I și II, Bodrogkeresztúr III, Constanta-Palas (Irimia, 1968, fig. 16, 4), Dresden-Laubegast (Pietzsch, 1964, fig. 14-16), Ság (Mozsolics, 1984, pl. 22. 1), Seleușu (Petrescu-Dîmbovița, 1978, pl. 45, 23.33.35), Světec (Kytlicová, 1967, fig. 16, 22), Tatabánya-Bánhida (Mozsolics, 1984, pl. 15. 3), precum și în descoperirea de dată mult mai recentă din Marea Nordului, în apropiere de Insula Helgoland (Strüher, Schulz, Willkomm, Hänsel, 1978, fig. 3, 2.3 ; 4, 2.3 ; 5, 6 ; 7, 4).

Scopul perforării intenționate nu poate fi precizat cu certitudine. Explicația cea mai plauzibilă pare să fie aceea că perforările au fost făcute pentru ca turtele să poată fi înșirate pe o frînghie sau nuia (Orosz, 1907, p. 75 ; Vulpe, 1974, p. 14). Există și alte ipoteze în această direcție, cum ar fi aceea că perforările au servit pentru a da obiectelor respective o greutate adițională în cadrul unei acțiuni de schimb (Vulpe, 1974, p. 14) sau aceea că ele au apărut atunci cînd turtele semisolidificate au fost scoase din cuptorul de topire sau atunci cînd s-a verificat compoziția, respectiv gradul de fluiditate a topiturii (Kacsó, 1980, p. 302 ; Rusu, 1981, p. 383). Numărul mic de turte perforate intenționat pune însă sub un oarecare semn de întrebare fiecare dintre presupunerile enunțate. Sigur este însă că explicația formulată de A. Pietzsch, potrivit căreia perforările sînt cauzate de o acțiune fiziochimică, acceptată de A. Mozsolics (1984, p. 36) pentru întregul ansamblu de turte perforate, este valabilă doar în cazul celor cu perforări accidentale, dovadă în acest sens fiind chiar turtele cu ambele feluri de perforări (la Crăciunești exemplarul fig. 4,2).

Turtele fig. 1, 4.5 conțin, după cum s-a văzut, piese parțial topite. Turta fig. 4,2 conține de asemenea fragmente mici de piese finite, a căror apartenență la o anumită categorie de bronzuri nu poate fi însă precizată, precum și probabilele deșeuri de turnare. Turta fig. 1, 4 a fost realizată prin turnarea metalului fluid peste obiecte, ele apărînd astfel pe suprafața rotunjită a turtei, celelalte două prin introducerea obiectelor în masa de metal fluid, ele fiind prezente pe suprafața relativ plată a turtelor. Topirea doar parțială a pieselor finite este urmarea unui proces termic, respectiv scăderea cu cîteva grade a temperaturii metalului fluid în contactul cu piesele finite, care foarte probabil nu au fost preîncălzite.

Turte de acest fel se găsesc în depozitele de la Bicaz I și II, Bodrogkeresztúr III, precum și în cele de la Márók și Öreglak (Mozsolics, 1984, p. 36). Analizele Röntgen ale turtelor de la Uioara indică existența unor piese finite și în masa cîtorva exemplare de aici (Rusu, 1981, p. 382 sq.). Depozitele menționate aparțin perioadei de maximă dezvoltare a metalurgiei bronzului din Bazinul carpatic, atunci cînd cerința crescîndă de metale

era satisfăcută atit prin topirea de noi minereuri, cit și prin retopirea unor piese de bronz devenite neutilizabile.

În privința turtelor de la Crăciunești mai trebuie notat că cinci dintre ele, și anume cele perforate, n-au putut fi întrebuintate pentru confecționarea obiectelor de bronz, aceasta datorită faptului că fiecare dintre ele conține încă o cantitate relativ mare de zgură, care ar fi trebuit în mod necesar eliminată prin retopire. Spre deosebire de acestea, fragmentul neperforat fig. 4,4, evident o bucată tăiată dintr-o turtă de dimensiuni mai mari, judecînd după aspectul său și greutatea sa (403 g față de 666 g, 608 g, 453 g, 613 g și 562 g a celorlalte turte, care au însă dimensiunile metrice mult mai mari), pare să fi fost propice pentru turnarea de obiecte.

Depozitul de la Crăciunești se înscrie într-un grup unitar de descoperiri de bronzuri din Depresiunea Maramureșului, ce se caracterizează prin prezența masivă a topoarelor cu disc și spin, a celturilor cu plisc, a brățărilor cu secțiunea rotundă și a verigilor de picior. Aceste bronzuri au fost confecționate foarte probabil în atelierele din depresiune, din minereuri extrase cu precădere din zona Munților Țibleș. Cu toată apariția lor ceva mai sporadică, presupunem că tot în aceste ateliere au fost realizate și topoarele cu gaură de înmănușare transversală de tip Ungureni-Drăgărești, celturile zvelte de tip Rozavlea, poate și virfurile de lance, în timp ce pumnalele, topoarele cu aripioare și, altele, intrate de asemenea în compoziția depozitelor maramureșene, sînt mai degrabă piese turnate în ateliere aflate în afara depresiunii.

Predominanța unor tipuri de piese în depozitele din Maramureș, dar și compoziția lor generală, indică evidenta lor asemănare cu depozitele contemporane din regiunea Someșului mijlociu și inferior, precum și din întregul bazin al Tisei superioare, în același timp, deosebirea lor destul de netă față de depozitele din alte teritorii. Diferențele ce se constată între depozitele datate în fazele mai vechi ale Bronzului tîrziu permit concluzia că ele nu aparțin unei serii unitare, omogene de depozite, care ar fi caracteristică pentru întregul Bazin carpatic sau chiar numai pentru Transilvania, ci unor tipuri de depozite cu o răspîndire geografică mai limitată. Confecționarea bronzurilor ce intră în alcătuirea depozitelor a fost determinată și condiționată de necesitățile, posibilitățile, preferințele și tradițiile unor grupuri de populații deosebite, diferențiate cultural, eventual și etnic încă în această etapă de evoluție.

Depozitele din nordul Transilvaniei contemporane cu descoperirea de la Crăciunești aparțin tipului *Uriu-Opályi*. Aria de răspîndire a depozitelor de acest tip depășește însă zona menționată, ea acoperind de fapt aria de răspîndire a culturii Suciului de Sus, respectiv a aspectelor la a căror geneză a contribuit această cultură, și anume aria grupului Lăpuș și a culturii Berkesz¹¹. Atelierele în care se confecționau obiectele din depozitele

¹¹ T. Kemenczei (1984, p. 31 sqq.), deși menționează în mai multe rînduri și tipul de depozite *Uriu-Opályi*, consideră întemeiată despărțirea depozitelor din teritoriul culturii Berkesz de cele din teritoriile culturilor Lăpuș și Noua, pentru primele folosind denumirea de tip *Opályi*, pentru celelalte termenul de tip *Uriu*. Apropierile dintre depozitele din ariile Berkesz și Lăpuș sînt însă evident mai mari decît deosebirile, astfel că ele pot fi atribuite unui tip comun. În

de tip Uriu-Opályi își procurau materia primă din rezervele de minereuri aflate în nordul Transilvaniei. Stăpînă pe aceste resurse, populația de aici a avut probabil și un rol politic-militar mai deosebit.

Faptul că depozitele de tip Uriu-Opályi reprezintă un fenomen geografic și cultural limitat este dovedit printre altele și de răspîndirea depozitelor ce conțin exclusiv topoare cu disc și spin, respectiv brățări sau brățări și verigi de picior. Acestea se găsesc aproape exclusiv în aria aspectelor culturale mai sus menționate.

În Transilvania se deosebesc încă două tipuri de depozite, ce sînt cronologic paralele cu cele de tip Uriu-Opályi. Depozitele din centrul și sudul Transilvaniei sînt foarte asemănătoare celor din Moldova. Ele aparțin desigur unui tip comun : *Ruginoasa-Cara*, care este în legătură cu evoluția cultuii Noua¹². Pieseile predominante în depozitele de acest tip sînt celturile de tip transilvănean și secerile cu cîrlig. Caracteristice pentru acest tip sînt și depozitele formate numai din seceri sau din celturi. În vestul Transilvaniei sînt prezente depozitele de tip *Arpășel*, compuse exclusiv sau predominant din obiecte de podoabă¹³. Ele aparțin grupurilor înrudite Igrîța și Cehăluț.

Depozitele de tip Uriu-Opályi, la fel ca și cele de tip *Ruginoasa-Cara* și *Arpășel*, se extind pe o perioadă relativ îndelungată de timp. A. Vulpe (1974, p. 15 sq.) consideră că depozitele, numite de el de tip Uriu-Drăgomiștea, caracterizează o perioadă de aproximativ două secole și că cele mai recente dintre ele sînt contemporane cu depozitele-turnătorie, de felul celor de la Uioara, Spălnaca, Aiud etc. Ele n-au fost deci simultan îngropate, ci depuse succesiv. Pentru o cronologie mai fină a acestor depozite, A. Vulpe are în vedere evoluția tipologică în trei-patru etape a topoarelor cu disc și spin. T. Kemenczei (1984, p. 32) atribuie de asemenea depozitele de tip Opályi la două grupuri de vîrste deosebite, dintre care cel vechi are ca tip conducător topoarele cu disc și spin de tip B₃ și cele de tip B₄ timpurii, cel recent variantele tîrzii de topoare de tip B₄.

M. Rusu (1963, p. 183) consideră că ascunderea depozitelor incluse de el în grupul Uriu-Domănești a fost cauzată de factori interni (schimbări sociale, lupte între diferite triburi) și de factori externi (pătrunderea culturii Noua din Moldova în Transilvania). Și în concepția lui T. Kemenczei îngroparea depozitelor de tip Opályi a avut o cauză istorică concretă, și anume înaintarea în direcția nordică a populației Pecica-Belegiș dinspre teritoriile aflate la sud de Mureș. Potrivit părerii lui A. Vulpe (1974, p. 16),

măsura în care sînt însă necesare precizări regionale, este preferabilă folosirea necumulată a celor două denumiri.

¹² Cu privire la încadrarea depozitelor din teritoriul culturii Noua au fost exprimate și alte păreri. Astfel, M. Petrescu, -Dîmbovița (1971 a, p. 177 ; 1971 b, p. 109 ; 1977, p. 21 ; 1978, p. 81) distinge în cadrul depozitelor transilvănene ce aparțin seriei Uriu-Domănești, respectiv fazei Uriu, trei grupuri regionale. Primul grup este localizat în zona nord-vestică a Transilvaniei și atribuit culturilor Suci de Sus și Otomani, al doilea și al treilea grup sînt plasate în centrul, respectiv sud-estul Transilvaniei și atribuite culturii Noua. Numai ultimul dintre grupurile menționate este adus în relație directă cu depozitele extracarpatiche, la rîndul lor împărțite în mai multe serii. B. Hänsel (1976, p. 29 sqq.) discută mai detaliat numai depozitele din spațiul extracarpatic. Cele aflate în legătură cu cultura Noua sînt împărțite în două grupuri cronologice deosebite : Gura-Rișești și Bozia-Doljestei. Primul grup, în care apar doar patru depozite din Moldova (Ulmi, Rișești, Băleni, și Duda) este apreciat ca avînd puține corespondențe cu depozitele din Bazinul carpatic.

¹³ Cf. C. Kacsó, *Der Hortfund von Arpășel* (în pregătire pentru tipar).

ipoteza că marea majoritate a depozitelor reprezintă depuneri votive pare a fi cea mai plauzibilă, întrucît numai astfel se poate explica evoluția lor tipologică aproape continuă pe o perioadă mai îndelungată de timp.

Cercetarea monumentelor ce aparțin Bronzului tîrziu din nordul Transilvaniei a arătat că în perioada corespunzătoare depozitelor de tip Uriu aici n-au avut loc tulburări mai importante. În teritoriul menționat schimbările culturale s-au datorat în special evoluției interne a comunităților locale. În cadrul acestei evoluții s-a petrecut și fenomenul de renunțare la anumite forme ceramice și elemente decorative și adoptarea altora. Acest fenomen a putut fi clar evidențiat în necropola tumulară de la Lăpuș, unde în prima fază, pe ceramica fină sau semifină, predomină decorul excizat-incizat, iar în faza a doua decorul canelat. În ambele faze, ceramica de uz comun este decorată cu striuri. Firește, nu s-a schimbat de la o fază la alta structura etnică a populației ce s-a înmormîntat aici, au apărut în schimb importante modificări în anumite domenii ale vieții materiale și spirituale.

În condițiile de stabilitate menționate, lipsese motivele care ar fi putut determina comunitățile sau indivizii să-și ascundă valorile. Depozitele de bronzuri din nordul Transilvaniei, în majoritatea sau chiar totalitatea lor, posibil și tezaurele de aur, trebuie deci considerate ca depuneri succesive, ce au avut loc în cadrul unor ceremonii religioase.

O analiză mai amănunțită a situației etno-culturale din Bronzul tîrziu în celelalte teritorii transilvănene va duce probabil la concluzii asemănătoare, deși particularitățile de dezvoltare au fost desigur deosebite.

Diferențe cronologice clare între depozitele de tip Uriu-Opályi sînt totuși greu de stabilit, chiar dacă se are în vedere evoluția tipologică a tipului conducător : toporul cu disc și spin, aceasta întrucît pentru apariția diferitelor variante ale menționatei arme pot fi aduse în discuție și alte considerente decît cea a succesiunii lor, de exemplu existența unor ateliere specializate în confecționarea uneia sau alteia dintre variante sau producerea concomitentă a mai multor variante în același atelier.

În depozitele marămureșene se constată următoarea distribuție și combinație a topoarelor cu disc și spin :

	Dobrocina	Tip B ₃		Tirgusor	Tip B ₄	
		Cehăluț	Breb		Sarasău	Rohod
Rozavlea III	×	×				
Solotvino T	×	×				
Budești		×				
Cîmpulung Ia		×	?			
Tisa II						
Dragomirești		×				
Ieud		×				
Sighetu Marmației IV		×				
Crăciunești	×	×	×	×		
Breb			×	×		
Sarasău III		×	×		×	
Sîrbi III		×	×		×	
Sălișteca de Sus						×
Borșa Șieu I						×

Se deosebesc astfel trei grupuri de depozite. În primul, cel mai numeros, se află topoarele de tip B₃, variantele Dobrocina și Cehăluț, în al doilea și cele de tip B₃, variantele Breb și Tîrgușor, în al treilea și topoarele de tip B₄, variantele Sarasău și Rohod. În depozitul de la Crăciunești mai apare un topor cu disc și spin, care este o sinteză tîrzie a tipurilor B₂ și B₃. Acest topor, deocamdată singular, a fost încadrat într-o variantă aparte — Crăciunești, considerată contemporană cu varianta Tîrgușor (Vulpe, 1974, p. 13).

Întrucît evoluția topoarelor cu disc și spin s-a defășurat într-un interval de timp mai îndelungat, este aproape cert că depozitele ce conțin numai topoare de tip B₃ sînt mai vechi decît depozitele în care apar și topoarele de tip B₄.

Se consideră în general că procesul de intensificare a metalurgiei bronzului din Transilvania și-a avut începuturile în perioada corespunzătoare cu faza Reinecke Bronz D din Europa centrală. Avînd în vedere tipologia unor piese de bronz care indică o evoluție directă de la tipurile caracteristice Bronzului mijlociu la cele specifice Bronzului tîrziu, dar și unele paralele cu descoperirile din Europa de est (Hänsel, 1968, p. 60 și 68; Vulpe, 1970, p. 21 și 59; Kemenczei, 1984, p. 32), este de presupus că aceste începuturi se datează cel puțin cu o etapă mai devreme decît perioada menționată (cf. și Hänsel, 1976, p. 27; Kemenczei, 1984, p. 88). În acest fel și unele dintre depozitele de tip Uriu-Opályi, printre care desigur și o parte dintre cele descoperite în Depresiunea Maramureșului, se încadrează într-o perioadă premergătoare celeia ce corespunde fazei Reinecke Bronz D.

BIBLIOGRAFIE

- Bernjakovič, 1960 = K. Bernjakovič, *Bronzezeitliche Hortfunde vom rechten-Ufergebiet des oberen Theisstalles (Karpatoukraine USSR)*, SlovArh, 8, 1960, p. 325—392.
- Brunn, 1959 = W. A. von Brunn, *Die Hortfunde der frühen Bronzezeit aus Sachsen-Anhalt, Sachsen und Thüringen*, Berlin, 1959.
- Hampel, 1880 = J. Hampel, *Magyarhoni régészeti leletek repertoriuma*, ArchKözl 13, 1880, p. 39—75.
1886 = *Trouvailles de l'âge de bronze en Hongrie*, Budapesta 1886.
1982 = *A bronzkor emlékei Magyarhonban 2*, Budapesta 1892.
- Hänsel, 1968 = B. Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken 1—2*, Bonn 1968.
1976 = — *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau 1—2*, Bonn 1976.
1981 = — Recenzie la M. Petrescu-Dimbovița, *Die Sichel in Rumänien mit Corpus der jung- und spätbronzezeitlichen Horte Rumäniens (1978)*, PZ, 56, 1981, p. 284—286.
- Hoernes, 1904 = M. Hoernes, *Öskori és romai leletek Magyarorszagbol a becsi udvari természetrajzi múzeumban*, ArchÉrt. 24, 1904, p. 204—211.
- Irimia, 1968 = M. Irimia, *Un depozit de bronzuri de la Constanța, Pontice 1*, 1968, p. 89—105.
- Kacsó, 1977 = C. Kacsó, *Contribuții la cunoașterea metalurgiei cuprului și bronzului în nord-vestul României*, Apulum 15, 1977, p. 131—154.
1980 = *Date preliminare cu privire la descoperirile de bronzuri de la Bicaz, jud. Maramureș*, SCIVA 31, 1980, p. 295—303.
- Kacsó și Mitrea, 1976 = C. Kacsó și I. Mitrea, *Depozitul de bronzuri de la Rozavlea, jud. Maramureș*, SCIVA 27, 1976, p. 537—548.
- Kemenczei, 1984 = T. Kemenczei, *Die Spätbronzezeit Nordostungarns*, Budapesta 1984.

- Kytlicová, 1967 = O. Kytlicová, *Die Beziehungen der jung- und spätbronzezeitlichen Hortfunde südwärts und nordwärts des Erzgebirges*, Arbeits- u. Forschungsber. Sachsen 16/17, 1967, p. 139—171.
- Lehoczy, 1892 = T. Lehoczy, *Adalekok hazánk archeológiájához különös tekintettel Beregmegyére és környékére*, 1, Mukačevo 1892.
- Mozsolics, 1973 = A. Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens*, Budapest, 1973.
- 1981 = *Gusskuchen aus wieder eingeschmolzenem Altmetall*, in *Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte*, I, Coblenz-Festschr.; Arbeits- u. Forschungsber, Sachsen Beih, 16, Berlin 1981, p. 403—417.
- 1984 = *Ein Beitrag zum Metallhandwerk der ungarischen Bronzezeit*, 65. BerRGK. 1984, p. 20—72.
- Nistor și Vulpe, 1969 = Fr. Nistor și A. Vulpe, *Bronzuri inedite din Maramureș in colecția prof. Francisc Nistor din Sighetu Marmăției*, SCIV, 20, 1969, p. 181—194.
- 1974 = *Depozitul de bronzuri de la Crăciunești-Maramureș*, SCIVA, 25, 1974, p. 5—11.
- Orosz, 1907 = E. Orosz, *A papfali bronzleleteköl (Kolozs m.)*, ArchÉrt, 27, 1907, p. 73—76.
- Pasternak, 1928 = J. Pasternak, *Ruské Karpaty v archeologii*, Praha, 1928.
- Petrescu-Dimbovița, 1971 a = M. Petrescu-Dimbovița, *Les dépôts de bronzes sur le territoire de la Roumanie (de Bronze D au Hallstatt B inclusivement)*, Actes du VIIIe Congr. Intern. Sciences Préhis. Protolith. 1, Belgrad 1971, p. 175—192.
- 1971 b = *Quelques considérations concernant la fin de l'âge du-bronze et le début du Hallstatt dans l'espace carpatho-balkanique*, St.Balc. 5, 1971, p. 107—117.
- 1977 = *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977.
- 1978 = *Die Sicheln in Rumänien mit Corpus der jung- und spätbronzezeitlichen Horte Rumäniens*, PBF, 18, 1, München, 1978.
- Pietzsch, 1964 = A. Pietzsch, *Zur Technik der Wendelringe*, Arbeits-u. Forschungsber, Sachsen Beih. 4, Berlin 1964.
- Popescu, 1945 = D. Popescu, *Bronzearmreifen aus der Maramureș, Dacia*, 9—10, 1941—1944 (1945), p. 521—542.
- Roska, 1942 = M. Roska, *Eedély régészeti repertórium*, I, Cluj, 1942.
- Rusu, 1963 = M. Rusu, *Die Verbreitung der Bronzhorte in Transsilvanien vom Ende der Bronzezeit bis in die mittlere Hallstattzeit, Dacia*, N.S., 7, 1963, p. 177—210.
- 1981 = *Bemerkungen zu den grossen Werkstätten- und Giessereifunden aus Siebenbürgen*, in: *Studien zur Bronzezeit (von Brunn-Festschr.)*, Mainz/Rhein, 1981, p. 375—402.
- Stürhmer, Schulz, Willkomm, Hänsel, 1978 = H. H. Stürhmer, H. D. Schulz, H. Willkomm B. Hänsel, *Rohkupferfunde vor Itelgoland*, Offa, 35, 1978, p. 11—35.
- Vulpe, 1970 = A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien*, I, PBF, 9, 2, München, 1970.
- 1974 = *Datari și considerații de ordin general (cu privire la depozitul de la Crăciunești)*, SCIVA, 25, 1974, p. 11—17.

UNVERÖFFENTLICHTE STÜCKE AUS DEM BRONZEHORT VON CRĂCIUNEȘTI

ZUSAMMENFASSUNG

Es werden fünf unveröffentlichte Stücke (Tüllenbeil, Armband, Fußring, zwei Gußkuchen) vorgelegt, die zu dem, im J. 1972 entdeckten Bronzefund von Crăciunești gehören.

Der Bronzehort von Crăciunești, bemerkenswert durch das Vorkommen einiger Typen und Varianten von Äxten, enthält auch Stücke von besonderen Interesse. So sind hier zwei ähnliche Bronzebarren vorhanden, von welchen einer durchlocht ist; an ihn wurde noch seinerzeit ein Armband angefügt. Das Gewicht dieses zweiteiligen Stückes ist ungefähr gleich mit dem anderen Bronzebarren.

Von den sechs Gußkuchen desselben Fundes sind fünf durchlocht. Drei der durchlochenden Gußkuchen enthalten klar ersichtliches eingeschmolzenes Altmetall.

Der Bronzefund von Crăciunești sowie andere zahlreiche zeitgenössische Funde aus der Maramuresch-Niederung werden in dem Typ Uriu-Opályi eingereiht. Das Verbreitungsgebiet der Bronzefunde von diesem Typ deckt das Areal der Suciu-Kultur, bzw. der kulturellen Erscheinungen mit welchen sie sich in unmittelbaren Zusammenhang befindet, u. zw. die Berkesz-Kultur und die Lăpuș-Gruppe.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

- Abb. 1. Der Bronzefund von Crăciunești. Neu erworbene Stücke.
 Abb. 2. Der Bronzefund von Crăciunești. 1 Schaflochaxt. 2--13 Nackenscheibenäxte.
 Abb. 3. Der Bronzefund von Crăciunești. 1--5 Tüllenbeile. 6--14 Armbänder. 15--18 Fußringe. 19 Bronzebarren mit Armband. 20 Bronzebarren.
 Abb. 4. Der Bronzefund von Crăciunești. Gußkuchen (gewölbte Seite).
 Abb. 5. Der Bronzefund von Crăciunești. Gußkuchen (flache Seite).